

◆ İ s t i - i s t i

Allahverdi EMİNOV

Yusif Həsənbəyin «Siziflərin qiyamı» poemasının fəlsəfi yükü

Azərbaycan şeirində öz fərdi üslubu ilə seçilən, şeirlər silsiləsində və poemalarında həyat həqiqətlərinə sadıq qalan şair Yusif Həsənbəyin «Siziflərin qiyamı» poeması ("Azərbaycan" jurnalı, 2019, № 3) onun yaradıcılığında yeni bir hadisədir. Yüz illərlə davam edən erməni - Azərbaycan münaqişəsi mövzusunda xeyli əsərlər yazılıb, xüsusilə, poeziyada belə nümunələrin sayı az deyil. Hər bir şair bu mövzuya öz fərdi poetik prizmasından yanaşır. Yusif Həsənbəy də tamam başqa bir yol seçib: fuqurantlığa, empirizmə, pafosa uymadan fəlsəfi ruhlu bir əsər qələmə almışdır. Məncə, poeziyada fəlsəfəçiliyi terminoloji şüurda axtarmaq yox, əsərin ümumi ruhunda görmək daha məqsədəuyğundur.

İkinci dəfədir Yusif Həsənbəy poeziyasına müraciət edirəm, əlbəttə, fərqli rakurslardan. Və istər-istəməz bəzi suallara cavab axtarmalı oldum - fikrimi az-çox əsaslandırım:

İnsanda İdrak nəyə qadirdir və harada uduzur? İdrak hər bir hərəkətin meyarı rolunu oynamağa qadirdimi?

Bu «triada»nın mahiyyətində təbii və qeyri-iradi instinktlər mövcuddur: hansı ki, bu instinktlər insan şüurunu ifadə edir: «sağa» və «sola», «xeyirə» və «şərə», «fəzilətə» və «fəsada». «Sağlar» insanı daha artıq çalışmağa, faydalı iş görməyə yönəldir. «Sollar» insanı ölümə, fəlakətə, bədbinliyə istiqamətləndirir.

İnsan iki həyatını yaşayır: qeyri-adi, amma normal həyatdır və canlılara (heyvanlara) məxsus xüsusiyyətləri özündə ehtiva edən, idraka əsaslanmayan qeyri-insanılıqdır - o ali məqama, o yüksək mərtəbəyə yüksəlməkdən məhrumdur. Vaxtilə İmam Əli ibn Əbi Talib (ə) buyurmuşdu ki, insan öz ağılı sayəsində insandır.

Demək, ağılı itirən bir millət varlığını da itirmək təhlükəsində qalır; yoxsa:

***Qarabağın Xan kəndində,
«Daşnak»ın bir damcısı
Alının çəpərinə bir daş atdı!
Çiyinə səpələnmiş saçları
Xarlanmış gümüş,
Üz-gözü armud qaxı kimi büzüşmüş
Alı kişi dinmədi -
Cin atına minmədi!***

Haşiyyə çıxmağa və düşünməyə dəyər ki, Alı kişilərimiz o qədər susdular, insani hissələrinə sığındılar - erməni daşnakları üstümüzə yeridilər, çün bizlər «Lenin tərbiyəsi görmüş humanistlər» olmuşuq. Bu azmış kimi, ermənilər qızıqanda bəzi başbilənlərimiz, «ev-ev gezib quş tufənglərini», hətta

«Novruz» gecələrini nurlandıran bayram fişənglərini, uzaqdan tapançaya oxşadılan paslı çiraqları yığışdırmaq əmri verdilər. Belə ki:

***Oraqları da yığıb, Sovetliyin həyatında
Bir tonqal qatdılar.
Amma daş atanlar bu dəfə
Lülələrin, güllələrin ucunda
Daş atmadılar, yox.
Kopa-kopa, bomba-bomba
Atəş açıb Şuşanın divarlarını partlatdılar.
Anamızı ağılatdılar!***

Şair Yusif Həsənbəy poetik deyimində anladır ki, insan(lıq) öz idrakı və qavrayışı ilə insandır, instinktləri ilə yox. Əgər bu təbiətinə sadıqdırsa (daşnak xarakterli) heyvandır. İnsanın ən üstün cəhətlərindən biri də ağılına və idrakına əsaslanan əməlidir. Bu yoxsa, tarixə nə zor gələ bilər, nə də dəyişdirə bilər! Mənsub olduğu din faktorunu əlində bayraq edən millətin taleyi fənaya uğramış olar.

«Siziflərin qiyamı» poemasında bir mətləbə işıq salmaq məqsəduyğundur; bu, əsasən Qərb ideoloqlarının hakimiyyət hərisliyi ilə əlaqədar problemdir.

Hakimiyyət psixologiyası Qərbdən (Avropadan) qaynaqlanırsa, erməni ideoloqlarının ovqatına haradansa təbii baxmağa dəyər, ona görə ki, onlar heç bir zamanda Qafqazda yaşamamışlar. Lakin hakimiyyət hərisliyi, başqa dövlətin, xalqın torpağını zəbt etməyin fəsadları azadlığın yolunu kəsmişdir, bu məsələdə sadələvh düşünmək olmaz. Məşhur fransız ədəbiyyatşünası, strukturalizmin tanınmış nümayəndəsi Rolan Bart (1915-1981) yazmışdır ki, bu gün sadələvh adamlar hakimiyyət mövzusunda çox danışirlar: bir tərəfdən əlində hər cür hakimiyyət olanlar, digər yandan isə əli ona çatmayanlar bu fikri öz gündəlik hərəkətlərilə ifadə etməkdən belə utanmırlar.

Hakimiyyət həm də ideoloji hadisədir, sosial yalanın ən incə mexanizminə yuvarlanmaqdır. Bu fikir başqa formada, incə poetik deyimdə erməni vəhşətini, qeyri-əxlaqi davranışını əks etdirir.

***Pilot baxmadı aşağıda çığırişanlara
Böyükdü, yoxsa uşağı.
Bir bomba vıyıldadı,
Məktəb səmasında şimşəklər çaxdı.
Az sonra çərçivələri yanmış pəncərələr
Gözlərinə qara eynəklər taxdı.
Neçə-neçə «füqas» düşdü -
Dalğası dağıdıcı rəqqas düşdü -
Məscidə - Allah evinə!***

Əgər bir millət öz siyasəti müqabilində Allah evini bombalayarsa, günahsız körpələri, məktəbləri yandırarsa, hansı bədbinlikdən söz açsaq, pessimizmə qapılaq, «bədbin hiss» keçirək, bombalanan ağacların, uşaqların qədri bilinirsə, o xalq başından dirnağınacan faciəli xislətə maliksə, fəlsəfi baxımından bu hərəkəti idrak edəndə ermənilərin Qarabağa soxulması, «Böyük Ermənistan» iddiası və sair fəlakətlərin «ağlın şişirdilməsi»nin (hipertrofiya) ayağına yazmamaq mümkünsüzdür. Onlar

«işğalçılıq virusu»na tutulmuşlardır. Onlar daha dərin böhrana yaxınlaşdıqlarını az sonra başa düşəcəklər! Anlayacaqlarmı? Mübaligəsiz deyərdim ki, şair Yusif Həsənbəy öz poetik fəlsəfəsində «ağlın repressivliyi» ideyasını real tarixi şərait kontekstində görür, hansı səbəbdənsə, hansı subyektiv niyyətindənsə «özləşmənin» faciəsini sezdirir; bu isə ağlın antixrisliyi - xalqın məhvini şərtləndirir.

**...Bir körpənin dəfn olunduğu bir anda
Titrəyir torpaq.
Daşların arasından
Sıçrayır bir zanbaq.
Ah! Nə əcəb, nə gözəldi, İlahi!
Dəfn olunan o körpə indən belə
Zanbaq ömrü yaşayacaq!
Körpənlər yuyunacaq şəhlərində
Arılar ləçəklərindən
Bal şəhdi daşığıacaq!**

Bax, şairin nikbinliyi! Və:

**Dünya sabahdı!
Dünya Allahdı! -**

çağırışı və inamı? (Mən poetik əlvanlığı, obrazlılığı, fikrin çevikliyini vurğulamaya bilməzdim).

Poemada Allaha müraciətin məntiqini iki yolla idrak edə bilərik: qəlbən, fitri hisslərlə, ağıl və dəlillərlə! Birinci, əlbəttə, daxili hisslərlə, ruhla bağlıdır, ikinci idrakla. İslamiyyətin fəlsəfəsində maraqlı hissi, xeyirxahlıq hissi, gözəllik hissi və dini hiss dayanır. Göründüyü kimi, bəşəri səciyyəlidir və bu hisslərin leytmotivində əxlaq durur, insan fəzilətlə, ruhu ilə yaşamalıdır. Xoş davranış və təmənnəsiz səxavət fitri olmalıdır. Bu dəyərlər hansı millətdə yoxsa, «olum» və «ölüm»də ikincini seçir. Ermənilərin tarix boyu müsəlmanlara qarşı aqressivliyi dinlərin bəşərililiyini - sekulyarizasiyasını kölgə altına salır. Erməni ideoloqları - başçıları anlamaq istəmərlər ki, «fitrilik» insana, «təbiilik» heyvanlara xasdır. Lakin heyvanlarda müsbət şeylər yox deyil. Arılar (bal arısı) güllərin şirəsini çəkmək, altı guşəli yuva qurmaq missiyasını yerinə yetirir və insanlara bol məhsul verirlər.

Yusif Həsənbəyin «Siziflərin qiyamı» poeması son on ilin ən yaxşı, poetik ovqatla fəlsəfi fikrin qovuşması kontekstində dədə-baba torpaqlarımıza illərdən bəri göz dikmiş erməni daşnakların, şovinistlərin, böhtançıların psixologiyasından, xarakterindən bəhs edən maraqlı bir əsərdir. Müəllif oxunaqlılıq xətrinə lirik ricətlərə, həzin mənzərələrə, analogi dialoqlara yol verməmişdir. Lakin Y.Həsənbəyin yaradıcılığına xas poetik dilin çoxmənalılığı, simvolik səciyyəliliyi orijinaldır. Aktual bir mövzunun təsvirində ifadə aydınlığı ideyanın kifayət qədər dərin, emosional səslənməsini şərtləndirir. Elə detallar var psixologizm əhvalı yaradır, düşünməyə bilmirsən:

**Göydə uçan bir qaranquş
daş kimi düşdü yerə.
Quşun nəfəsini kəsmişdi
Qocanın nəşindən qalxan**

**Qaynar qanlı buxar!
Dolan bulud boşalacaq -
O buludun hər çiçəyi odlu
qurğuşun olacaq!**

Poemada bəşəri çağırış motivlərində, həqiqətən, Sizif qəzəbi səslənir, qiyama çağırış hayqırtısı eşidilir. Uzaqda deyil «əsəbləri daş-daş mişar Siziflər»in qiyamı. Xatırladır şair:

**Tikanlı məftillərə sarıldılar
Çəkildilər!
Qopardılar beton dirəkləri özülündən.
Sizif Spartaklar,
Uçuldu hasar!**

Bax, beləcə, intiqam hissi qiyama çevrilir, ürək-ürəyə, kürək-kürəyə söykənəndə. İnsanlar birləşəndə «dağ bədənələr» qiyamında qələbə qazanır, «Baş bir yana, leş bir yana dağılır» - Koroğlunun igidləri də belə etmişdi!

Yusif Həsənbəyin obrazı Alı kişinin çəpərinə daş və bomba atanların aqibəti necə ola bilərdi? Poema «bədbin ruh»la yox, nikbin ovqatla oxucu ilə vidalaşır. Budur, «Siziflərin» qiyam fəlsəfəsinin mahiyyəti, sonuclanır.

**Alı kişini gülüncə qoyan
O qansız zabitin
Ayaqlarından yanlara çəkib
Böldülər ikiyə!
Düşərgə bürcündə titrəyən bayrağı da
Döndərdilər ayaqaltı silgiyə.**